

Leman, Johan (2014), *Van totem tot verrezen heer: een historisch-antropologisch verhaal*, Kalmthout: Pelckmans, pp. 270, ISBN 9789028978485, € 21,50

De schrijver van dit boek is niet de eerste de beste. Professor Leman is, geboren in 1947, nu emeritus hoogleraar aan de katholieke universiteit van Leuven. Deze pater dominicaan was bepaald geen studeerkamergeleerde, maar is als sociaal antropoloog actief geweest rond de minderhedenproblematiek in België. Hij had eerder theologie, oosterse filologie en geschiedenis gestudeerd. Eenmaal met emeritaat is hij gaan nadenken over zijn eigen positie als gelovige wetenschapper. Hij noemt als doel van dit boek te reconstrueren hoe het christelijke geloof in de verrijzenis is ontstaan. Maar het gaat hem duidelijk om meer, om een bredere vraag. Geloof en rede zijn voor hem niet met elkaar in tegenspraak. Als gelovig intellectueel ziet hij het als zijn taak een zo wetenschappelijk mogelijke verklaring te vinden voor zijn geloof. Hij erkent daarom het geloofsgezag van de bisschoppen in de mate dat deze ruimte bieden aan kritische gelovigen. Hij moet uiteindelijk trouw blijven aan het eigen geweten zoals Thomas van Aquino, ordesgenoot, al eeuwen eerder had betoogd. Hij schrijft heel nadrukkelijk: “Als gelovige intellectueel ben je het aan jezelf verplicht om een zo wetenschappelijk mogelijke verklaring of toch minstens een verstandige duiding te vinden voor je geloofspunten. Het is je plicht om zo’n verklaring te vinden, waarna je zelf maar moet beslissen of je die verklaring op volwassen wijze in je geloof kan integreren of niet.” Hij gaat ver in het zoeken naar wetenschappelijke verklaringen. Hij is overtuigd, na het wegen van de argumenten voor en tegen, van het bestaan van de historische Jezus, maar gelooft niet in zoiets als diens wederopstanding.

Lemans boek is zeer complex en eeuwenomvattend. Hij beperkt zich niet tot het verhaal van de evangelisten en de brieven van de apostelen: het “nieuwe testament”. Hij voert de lezer eeuwen terug, in een avontuurlijke speurtocht naar de historische werkelijkheid achter de bijbelse geschiedschrijving. Hij schroomt niet een bijbelse beeldenstorm uit te voeren. Volgens Leman zouden Mozes, David en Salomo als helden pas zijn uitgevonden in de 7e eeuw v.C., toen nationalistische deuteronomisten een roemrijk verleden nodig hadden. Dat Mozes, net als ooit de stichter van grootmacht Mesopotamië, als baby in een mandje in de rivier is gelegd, is dan natuurlijk een krachtig mythisch beeld. Volgens hem een duidelijk voorbeeld van mythevorming die in het bijbelverhaal is vervlochten. De bijbelse figuur van Mozes is volgens Leman überhaupt een samenstelling van eerdere historische personen zoals Hamurabi, de wetgever. Van hem kreeg de bijbelse Mozes de stenen tafelen. Daarnaast staat het beeld van de bijbelse Mozes onder invloed van de figuur van Osarsiph die leefde in Egypte rond 1400 v. Chr. in de tijd van de monotheïstische farao Achnaton. Osarsiph begeleidde vluchtelingen die uit Egypte verdreven werden. Beide personages, Achnaton en Osarsiph, zouden ten grondslag liggen aan de Mozes van de bijbelse uittocht uit Egypte. Het spannende verhaal over de val van Jericho blijkt ook niet gebeurd te zijn. De bedoeling van dat verhaal was volgens Leman enkel de

tegenstelling tussen nomaden, semi-nomaden en dorpelingen enerzijds en stedelingen anderzijds duidelijk te maken. Er is volgens hem geen enkele archeologische vondst die het bestaan van steden in die regio zou kunnen bevestigen. Ik bekén dat voor iemand die opgegroeid is met deze verhalen en ze kent uit de roomse liturgie rond Pasen zowel als uit de westerse beeldende kunst en literatuur, hun deconstructie me moeite kostte. Ook al wist ik dat we die verhalen niet letterlijk moesten nemen, ze zijn me dierbaar. Anderzijds geeft Lemans graafwerk een historische context die verhelderend werkt en intellectueel stimuleert. Hij toont duidelijk aan onder hoeveel invloeden het bijbelse verhaal tot stand gekomen is, niet in het minst in zijn monotheïsme. De uitgave wordt verhelderd met vier historische kaarten en een verklarende begrippenlijst.

Nog spannender wordt het als Lemans op zoek gaat naar de historische Jezus. Zou de Vlaamse katholieke hoogleraar tot dezelfde conclusie komen als de geschorste PKN-dominee Van der Kaaij uit Nijkerk? Ontkent ook hij dat Jezus als historische figuur ooit heeft bestaan? We zagen al: dat doet hij niet. Hij stelt wel het gangbare Jezusbeeld bij. Zo zou Jezus helemaal niet uit Nazareth komen en kan zijn proces nooit in twee dagen zijn afgedaan. Hij zou feminist en farizeeër zijn geweest – de slechte naam van de farizeeërs is pas later om religieus-politieke redenen het evangelie ingeschreven. Jezus, als gebedsgenezer zou (net als Mozes en Elia) in een sjamanistische traditie staan. En het kernpunt: Jezus' wederopstanding met Pasen heeft slechts bestaan in de intense, religieuze ervaring van zijn volgelingen, die hierop al hun vertrouwen en hoop stelden. De evangelische verhalen omtrent Jezus' opstanding zijn het resultaat van geloofservaringen gerealiseerd tijdens de rituele gezamenlijke maaltijden om Jezus' dood te gedenken.

Met brede penseelstreken schetst de schrijver de ontwikkeling van het Joodse denken dat put uit vele eerdere stromingen en gebeurtenissen uit heel ander contexten zoals het lokale polytheïsme, of het zoroastrisme. Hij toont duidelijk aan hoe het christendom als kleine loot aan de joodse stam is gegroeid en onder leiding van de helleniserende Paulus van Tarsus zich heeft verzelfstandigd. In Jezus' prediking vloeiden verschillende Joodse tradities samen, die later door de bekeerling Paulus in de context van het hellenistische jodendom op een nieuwe manier geïnterpreteerd werden. Ook al is de invalshoek veel meer historisch-exegetisch dan antropologisch, blijft het een interessant, soms zelfs spannend boek.

Is dit boek verder ook interessant voor de godsdienstsocioloog, voor onze lezers? Lemans noemt zijn boek een historisch-antropologisch verhaal. Met dat laatste heb ik, zelf sociaal-antropoloog moeite. De hedendaagse antropologie gaat uit van de (lijfelijke) praktijken van de onderzochte groepen, niet zozeer van de geschiedenis van hun ideeën. Toch denk ik dat dit boek interessant kan zijn ook voor godsdienstsociologen. Zij zouden het kunnen lezen als een gevalstudie in de-mythelogisering. Tegen de stroom in doet Lemans een dappere poging geloof en wetenschap met elkaar te verzoenen. Of hij daarin is geslaagd, laat ik graag aan het oordeel van de lezer. Willen de kerken echter overleven in

tijden waarin de werkelijkheid vanuit de wetenschappen en vooral rationeel wordt gedefinieerd, zal ruimte voor pogingen tot dialoog tussen, tot verzoening van wetenschap en geloof de enige mogelijkheid zijn voor de kerken om de goed, en steeds beter opgeleide en geïnformeerde gelovigen binnen boord te houden.

Nico Vink
(Amsterdam)